

Юлія Подолян
Наук. керівник – к. філолог. наук, доц. Кухар Н.І.

**ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ
ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕКСТУ ЯК ЗАСОБУ
ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ
УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ**

Анотація. У статті обґрунтовано зв'язок емоційного інтелекту з комунікативною компетентністю здобувачів освіти. Схарактеризовано лінгводидактичні вимоги до використання тексту на уроці української мови в 10-11 класах закладів загальної середньої освіти, визначено принципи добору текстів та етапи роботи з ними для формування здатності учнів розуміти власні та чужі емоції й почуття.

Ключові слова: мовна освіта, лінгводидактика, текст, текстоцентричний підхід, емоційний інтелект.

Abstract. The article substantiates the relationship between emotional intelligence and the communicative competence of students. It characterizes the linguodidactic requirements for the use of texts in Ukrainian language lessons in grades 10–11 of general secondary education institutions, and identifies the principles for selecting texts as well as the stages of working with them in order to develop students' ability to understand their own and others' emotions and feelings.

Keywords: language education, linguodidactics, text, text-centered approach, emotional intelligence.

Завдання сучасної освіти – органічно поєднати засвоєння знань із розвитком особистості учнів. В освітніх стандартах наголошено на необхідності розвитку критичного мислення школярів, вміння висловлювати власну думку, здатності розпізнавати емоції, ефективно комунікувати в цифровому просторі. Емоційний інтелект дослідники потрактовують як вміння розуміти власні та чужі емоції й почуття, а також

здатність керувати своїм станом і настроєм. У контексті лінгводидактики емоційний інтелект пов'язаний із комунікативною компетентністю здобувачів освіти, зокрема навичками усного й писемного мовлення, точністю й виразністю висловлювань, ідентифікацією комунікативних стратегій мовців, вмінням нівелювати деструктивні прояви у спілкуванні. Розвиток емоційного інтелекту у старшому шкільному віці супроводжується інтенсивним особистісним самовизначенням, формуванням світогляду, потребі в рефлексії.

З-поміж загальнометодичних принципів лінгводидактики текстоцентричний має особливе значення, бо «саме в контексті реалізується семантика мовних одиниць усіх рівнів» [2, с. 92]. Л. Галаєвська визначила специфіку використання текстоцентричного підходу у формуванні комунікативної компетентності здобувачів освіти, науковиця проаналізувала структуру і характеристики тексту, схарактеризувала його функції [4]. О. Андрієць виокремила текстоцентризм як складову компетентнісного підходу, що поєднує знаннєвий, діяльнісний і ціннісний компоненти [1]. Специфіку формування емоційного інтелекту на уроках української мови досліджують В. Підгурська, І. Голубовська [7].

Мета статті – систематизувати і проаналізувати лінгводидактичні вимоги до використання тексту як засобу розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти старшої ланки на уроках української мови.

У сучасній методиці навчання української мови текст як модель комунікативних актів визнано головним дидактичним інструментом, транслятором емоційного та соціокультурного досвіду етносу. З. Бакум наголошує: «У лінгводидактиці тривалий час зосереджувалася увага на мові як знарядді пізнання. Однак останнім часом із урахуванням функцій феномену мови в методичній науці та практиці переглядаються усталені підходи, принципи й обирається курс на усвідомлення

мови як поліфункціонального явища, завдяки якому відбувається спілкування, регулюються міжособистісні й соціальні стосунки людей, координується практична діяльність, формується свідомість, самосвідомість і світогляд особистості» [2, с. 93].

На думку О. Андрієць, текст є основним засобом для розвитку дискурсної компетентності учнів 10-11 класів, бо саме в контексті «здійснюється ефективно формування базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь та навичок школярів, реалізується семантика мовних одиниць усіх рівнів» [1, с. 98]. Окрім того, для здобувачів освіти читання й аналіз текстів уможлиблює рефлексію щодо власних почуттів й емоцій та переживань інших людей, емпатичні відчуття, зіставлення й осмислення емоційного досвіду.

З. Бакум у статті «Текстоцентризм у сучасній системі принципів навчання української мови» вказує, що робота з текстами допомагає школярам долучатися до різноматичної інформації, розуміти логіку побудови висловлювання, збагачувати словниковий запас, опанувати граматичні засоби, удосконалювати навички свідомого й інтонаційно правильного читання, переказування, обґрунтування ставлення до прочитаного. Аналіз тексту, обговорення його змісту, відповіді на запитання, формулювання та аргументування власної позиції розвивають критичне мислення здобувачів освіти. Для формування емоційного інтелекту учнів, на думку дослідниці, важливо зосередитись на особливостях функціонування фонетичних і лексичних одиниць у мовленні: «інтонація пов'язана з вираженням емоцій людини. За допомогою інтонації висловленню можна надавати різноманітних емоційних відтінків, тобто в інтонації є емоція, яка завжди відображає стан мовця або його бажання певним чином подіяти на мовця. Чітко виділяють дві групи емоцій (позитивні – задоволення, радість, захоплення; негативні –

невдоволення, гнів, роздратування). Емоційність висловлення залежить від екстралінгвістичного чинника, що створює в мовця або слухача певний емоційний настрій. За цієї умови одне й те ж висловлення може нести різний емоційний настрій, проте емоції не впливають на комунікативну установку висловлення» [2, с. 93].

Якщо в початковій і середній ланках мовної освіти розвиток емоційного інтелекту учнів переважно пов'язаний із засвоєнням інтонаційного багатства української мови, вивченням емоційно-експресивної лексики, фразеологічної системи, стилістичних засобів, то в 10-11 класі учителю варто зосередитися на закріпленні мовленнєвої компетентності здобувачів освіти: здатності емоційно налаштуватися на сприйняття інформації, ідентифікувати маркери почуттів у тексті, за потреби – вербалізувати їх, розуміти іронію, сарказм, алегорію, підтекст, висловлювати власне ставлення до прочитаного.

Л. Галаєвська вважає, що «саме текстоцентричний підхід є найбільш продуктивним з погляду вимог сучасного суспільства до конкретних мовленнєво-комунікативних умінь (доводити чи спростовувати окремі положення, будувати діалоги, змінювати обсяг і жанр написаного, висловлювати згоду чи незгоду, встановлювати комунікативні позиції). Формування умінь – складний процес, який потребує досконалого знання мовних особливостей і мети комунікативного акту, відповідності запиту щодо мовлення» [4, с. 72]. Дослідниця виокремила і детально проаналізувала функції тексту як ефективного лінгводидактичного інструменту, який забезпечує єдність навчання мови, розвитку мовлення та виховання особистості, з-поміж них функція поповнення знань учнів про систему мови, функція тренування, функція розвитку смислового сприймання тексту, функція розвитку усного мовлення [4, с. 73].

Процес формування емоційного інтелекту учнів 10-11 класів пов'язуємо насамперед із функцією розвитку смислового

сприймання тексту – «розуміння прослуханого або прочитаного словесного цілого. Реалізація цієї функції залежить від характеру завдань, які насамперед мають бути спрямовані на перевірку розуміння сприйнятого тексту або на виокремлення в ньому різних смислових чи формальних елементів, що дають змогу правильно розуміти зміст тексту» [4, с. 72]. Щоб текст ефективно розвивав емоційний інтелект учнів 10-11 класів, він повинен бути комунікативно зорієнтованим: відображати типові ситуації спілкування, містити монологи (внутрішні монологи) / діалоги / полілоги, демонструвати різні комунікативні тактики й стратегії, зокрема й деструктивні. Важливо використовувати різножанрові та різностильові тексти, особливо сучасну публіцистику, для формування вміння раціонально аналізувати емоції та важливі суспільні проблеми. У лінгводидактичній теорії також вказано на значний потенціал психологічної новелістики, в якій художні акценти зміщено з сюжету на внутрішній емоційний стан персонажів, та філософської й інтимної лірики як найвищих форм концентрації почуттів ліричних героїв.

Зауважимо також, що такі тексти мають високу щільність емоційних маркерів, переважно лексики на позначення почуттів, психологічно забарвлених тропів (епітетів, порівнянь, метафор), стилістичних засобів, тому вже на етапі початкового ознайомлення мають емоційний резонанс. Окрім того, тексти цієї тематики корелюють із світоглядними запитамі старшокласників, для яких актуальними є проблеми пошуку сенсу життя, конфлікти поколінь і однолітків, самотність, пошук професії, моральний вибір в екстремальних ситуаціях.

У методиці навчання української мови напрацьовано різні способи роботи з текстами. Наприклад, апробовано поетапну модель розуміння тексту: 1) розуміння змісту прочитаного; 2) смисловий аналіз тексту; 3) структурний аналіз прочитаного; 4) «взаємодія» реципієнта з текстом [5, с. 14-16]. Для розвитку емоційного інтелекту старшокласників важливо зреалізувати

дотекстовий етап – емоційне налаштування, актуалізацію досвіду, наприклад, прийом «асоціативний куш» до ключового слова-емоції (емпатія, апатія, тривожність, екстаз, фрустрація, катарсис, меланхолія тощо), робота з епіграфом, прогнозування емоційного стану за назвою.

Безпосередня робота з текстом – це глибокий лінгвістичний аналіз для виявлення різнорівневих емоційних маркерів, декодування почуттів, виокремлення засобів вираження внутрішнього стану (підтекст, паузи, невербальні засоби спілкування, обставини комунікації).

Післятекстовий етап роботи старшокласників має рефлексивно-креативний характер, бо важливо, щоб після сприйняття й ідентифікації емоцій здобувачі освіти усвідомили причини та наслідки відповідних станів, динаміку почуттів, зіставили емоційний досвід персонажів із власним. Приклади завдань: написання есе-відгуку, дискусія «Як би вчинив я?», рольова гра «Інтерв'ю з героєм», творче переписування фіналу з позиції іншої емоції.

Отже, використання тексту як засобу формування емоційного інтелекту учнів 10-11 класів є ефективним інструментом для навчання мови, розвитку комунікативної компетентності та загалом особистості старшокласника. Критеріями відбору навчальних текстів є: комунікативна зорієнтованість, жанрово-стильова різноманітність та наповненість емоційними маркерами, вікова відповідність. Використання текстоцентричного підходу для розвитку емоційного інтелекту старшокласників забезпечує поступовий перехід від аналізу різнорівневих мовних засобів (емоційних маркерів) тексту до рефлексії здобувачів освіти у форматі комунікативно-творчих завдань.

Література

1. Андрієць О.М. Текстоцентризм у розвитку дискурсної компетентності сучасного старшокласника. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* №3 (326), 2019. С. 97-106.

2. Бакум З.П. Текстocентризм у сучасній системі принципів навчання української мови. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. 2008. Вип. 47. С.91-94.

3. Бондаренко Н. Текстocентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи. Матеріали Міжнар. наук.-метод. семінару*. Ужгород, 2009. С. 143-153.

4. Галаєвська Л. В. Текстocентричний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок учнів та його реалізація в підручнику української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. Вип. 19. С. 68-79.

5. Ігнатенко Н. В. Дидактичне забезпечення розуміння навчальних текстів учнями початкових класів : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.09 Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2001. 20 с.

6. Пентиліук М. І. Текстocентричний аспект формування риторичних умінь і навичок. *Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. статей*. Київ: Ленвіт, 2011. С. 96-108.

7. Підгурська В., Голубовська І. Розвиток емоційного інтелекту здобувачів освіти на уроках мовно-літературної освітньої галузі. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2024. Вип. 72, том 3. С. 269-275.

Подолян Юлія – студентка I курсу магістратури факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. **Наукові інтереси:** текстocентричний підхід у навчанні української мови, формування емоційного інтелекту учнів, сучасні інтерактивні технології навчання, розвиток комунікативної компетентності.